UDK 061.27:[28: 37.014-055.2(497.6)
DOI 10.26340/muallim.v27i107.2244

# ULOGA ŽENA VAKIFA U OSNIVANJU I RAZVOJU ODGOJNO-OBRAZOVNIH USTANOVA U BOSNI I HERCEGOVINI

**Sumeja LJEVAKOVIĆ-SUBAŠIĆ**
**Muzej islamske kulture i umjetnosti Sarajevo**
**Naučnoistraživački odjel "Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka"**

**Sažetak: Rad analizira doprinos žena vakifa razvoju odgojno-obrazovnih ustanova u Bosni i Hercegovini kroz osnivanje, obnovu i finansiranje medresa i mekteba od osmanskog perioda do sredine XX stoljeća. Istraživanje se temelji na analizi vakufnama, arhivske građe Gazi Husrev-begove biblioteke i relevantne historiografske literature. Rad je strukturiran u dvije cjeline: u prvoj se razmatra uloga žena vakifa u osnivanju i finansiranju medresa, a u drugoj njihov doprinos izgradnji i finansiranju sibjan-mekteba i mektebi-ibtidaija. Analiza pokazuje da su žene, koristeći instituciju vakufa, aktivno učestvovale u izgradnji obrazovne infrastrukture u Bosni i Hercegovini, čime su žene vakife ostavile značajan doprinos vjerskom, obrazovnom i društvenom razvoju njihovih lokalnih i širih zajednica.**

***Ključne riječi:*** *vakuf, žene vakife, medrese, mektebi, Bosna i Hercegovina, Bošnjakinje*

## Uvod

Vakuf je kroz povijest muslimanskih društava predstavljao jednu od najznačajnijih institucija trajnog ulaganja vlastite imovine pojedinca u javno dobro. Iako kao oblik trajne sadake svoje uporište nalazi u temeljnim izvorima islama, Kur'anu i Sunnetu, njegova funkcija nikada nije bila ograničena isključivo na održavanje vjerskog života zajednice, nego je obuhvatala širok spektar prosvjetnih, socijalnih, humanitarnih i urbanih institucija. Posebno mjesto unutar vakufskog sistema zauzimale su odgojno-obrazovne ustanove poput mekteba, medresa, mualimhana, biblioteka i različitih stipendijskih fondova, čije je osnivanje, materijalno održavanje i dugoročna održivost u velikoj mjeri bila omogućena upravo putem vakufa.

Vakufska praksa i historijski izvori svjedoče da su, pored muškaraca, i brojne muslimanke aktivno učestvovale u ovoj tradiciji. Koristeći pravo raspolaganja vlastitom imovinom, one su uvakufljavale novac, kuće, dućane, zemljišne parcele i druge nekretnine. Na taj način vakuf je za muslimanke predstavljao ne samo izraz njihove lične pobožnosti već i prostor njihovog društveno-odgovornog, javnog djelovanja i trajnog doprinosa zajednici.

Na prostoru Bosne i Hercegovine žene vakife ostavile su značajan trag u razvoju vjerskih, humanitarnih, socijalnih i odgojno-obrazovnih ustanova. Dosadašnja istraživanja ženskih vakufa u Bosni i Hercegovini uglavnom su bila usmjerena na pitanja pravnog i društvenog položaja muslimanke, kao i na parcijalne analize pojedinih vakufnama i vakifskih ličnosti,[1] dok je njihov doprinos razvoju i očuvanju

[1] Vidi: Čar-Drnda, 2007:124–153; Avdić-Hajrović, 2013:147–161; Filan, 2005a:61–80; Filan, 2013b:117–144; Babović, 2022:196–217; Zahirović, 2008:135–144.

odgojno-obrazovnih institucija ostao nedovoljno sistemski obrađen. Iako su žene učestvovale u osnivanju medresa, sibjan-mekteba i mektebi-ibtidaija, ova dimenzija njihovog vakufskog djelovanja još uvijek nije sagledana kao zasebna i zaokružena istraživačka cjelina.

Cilj ovoga rada jeste ukazati na doprinos žena vakifa gradnji, obnovi i očuvanju odgojno-obrazovnih institucija u Bosni i Hercegovini te pokazati da su žene kroz instituciju vakufa bile aktivne sudionice u izgradnji obrazovne infrastrukture muslimana Bosne i Hercegovine.

Rad se temelji na analizi sačuvanih vakufnama, sidžila, arhivske građe Gazi Husrev-begove biblioteke i drugih relevantnih historiografskih izvora koji datiraju od osmanskog perioda do sredine XX stoljeća.

## Osnivačice i vakife medresa

Medrese su kao najviše islamske odgojno-obrazovne ustanove zauzimale posebno mjesto u sistemu školstva kod Bošnjaka. Njihovo osnivanje, gradnja, obnova, te osiguravanje nastavnog kadra i nastavnog procesa u velikoj mjeri zavisili su od stabilnih vakufskih prihoda. U tom procesu zapažen doprinos dale su i žene vakife koje su, kroz različite oblike uvakufljenja, učestvovale u osnivanju novih medresa, obnovi postojećih objekata, finansiranju medresa i muderisa te osiguravanju dodatnih sredstava za održavanje nastavnog procesa. Sačuvane vakufname i historijski izvori svjedoče da je njihovo djelovanje bilo postojano, kontinuirano i raznovrsno te da je obuhvatalo brojne odgojno-obrazovne ustanove širom Bosne i Hercegovine.

### *Medresa Aiša-hanume Džinić iz Bosanske Gradiške*

Aiša-hanuma Džinić bila je ugledna žena iz poznate porodice Džinić, koja je u 18. i 19. stoljeću imala značajnu društvenu, političku i ekonomsku ulogu u Bosanskoj Gradišci. Prema podacima Hamdije Kreševljakovića (1954), Aiša-hanuma Džinić bila je supruga gradiškog kapetana Ibrahim-bega Džinića i majka Salih-kapetana Džinića. Umrla je 1783/84. godine, a ukopana je između muža Ibrahima i sina Saliha Džinića u porodičnoj nekropoli gradiških kapetana u haremu Musala u Gradišci (Bušatlić, 2018).

Vjeruje se da je upravo Aiša-hanuma Džinić 1748. godine podigla prvu medresu u Bosanskoj Gradišci, o čemu je sve do Agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu svjedočio tarih postavljen na zgradi poznatoj kao Derviša-hanumina medresa (Bušatlić, 2018). O njenom vakufskom djelovanju sačuvano je jako malo podataka, budući da njena vakufnama nije sačuvana, niti je naziv nekog vakufa ostao trajno vezan za njeno ime.

Nakon Agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu pojavila se stara fotografija natpisa na Derviša-hanuminoj medresi, na kojoj je pored imena Derviša-hanume stajao podatak o vakifi Aiša-hanumi Džinić. Određeni broj istraživača i stručnjaka vjeruje da su ova dva tariha sugerirali kako je Derviša-hanuma Smailagić u 19. stoljeću obnovila već postojeći objekat medrese, zbog čega je medresa po njoj dobila ime, dok je Aiša-hanuma Džinić, zapravo, bila njen stvarni vakif i utemeljitelj. Ipak, vjerovatnijim se čini da je Aiša-hanumina medresa bila izgrađena na drugoj lokaciji, te da je, nakon njenog nestanka ili urušavanja, tarih prenesen na zgradu Derviša-hanumine medrese kao potvrda kontinuiteta rada medrese u Gradišci.

Danas se Aiša-hanuma Džinić prepoznaje kao prva vakifa medrese u Bosanskoj Gradišci i važan primjer žene vakife u Bosni i Hercegovini koja je svoj imetak usmjerila u razvoj zajednice osnažujući odgoj i obrazovanje.

### *Medresa Derviša-hanume Smailagić iz Bosanske Gradiške*

Druga velika vakifa Bosanske Gradiške bila je Derviša-hanuma Smailagić, kćerka merhuma Age Smailagića. O njoj znamo samo ono što je ostalo zabilježeno u njenoj vakufnami. Prema vakufnami Derviša-hanume Smailagić[2] koja se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, Derviša-hanuma je 24. aprila 1899. godine u Bosanskoj Gradišci uvakufila imovinu koja je obuhvatala: parcelu površine 1.000 m² u Tekija-mahali u Gradišci, te na toj parceli zgradu koja se sastoji od jedne kamene učionice (dershane), šest soba i jednog mesdžida. Dodatno, iz svog imetka izdvojila je 10.000 forinti (125.000 kuruša) za ovaj njen vakuf.

Vakifa je uvjetovala da se uvakufljeni novac uloži u kupovinu prikladnih i korisnih nekretnina i da se te nekretnine iznajmljuju prema "ustaljenim običajima". Usto, odredila je da će se prihodi od iznajmljivanja podijeliti na deset dijelova i biti utrošeni na sljedeći način:

> "Četiri jednaka dijela neka se troše na ime plaće muderisa u medresi, spomenutoj na početku vakufname, a kojeg će imenovati Zemaljska vakufska komisija. Jedan dio neka se daje godišnje na drva, ćumur i rasvjetu u sobama medrese. Dva dijela neka se daju godišnje na ime plaće imamu u spomenutom mesdžidu u medresi, kojeg će imenovati Zemaljska vakufska komisija. Jedan dio izdavat će se na ime godišnje plaće osobi, koja će vršiti mujezinsku i kajjimsku službu u mesdžidu. Jedan dio ostat će kod mutevelije i davat će se u promet uz dobit koja će se trošiti za eventualne potrebe popravke spomenute medrese" (Bušatlić, 2018: 177).

Nakon što je poslije Agresije na RBiH pronađena stara fotografija Derviš-hanumine medrese s dva tariha na kojima se navodi da je 1748. godine medresu u Bosanskoj Gradišci podigla Aiša-hanuma Džinić, otvoreno je pitanje stvarne vakife koja je utemeljila ovu medresu. Na osnovu tog natpisa javila se pretpostavka da je Derviša-hanuma Smailagić zapravo

[2] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – II, br. 348, str. 13.

obnovila medresu koju je prvobitno izgradila Aiša-hanuma. Međutim, podaci iz vakufname Derviša-hanume jasno pokazuju da je ona uvakufila vlastitu parcelu i na njoj podigla novu zgradu medrese, što upućuje na zaključak da je ona bila stvarni osnivač i vakif objekta koji danas poznajemo kao Derviša-hanumina medresa.

Rad i obrazovni značaj Derviša-hanumine medrese u ovom periodu potvrđuju sačuvani historijski izvori. Tako se 1914. godine kao muderis u ovoj medresi spominje Sulejman-ef. Kozarčanin[3], dok se u periodu 1917–1918. bilježi održavanje ispita u ovoj ustanovi. Prema iskazu o upisanim učenicima u ovoj medresi školske 1917/1918, doznajemo da je ove godine medresa imala samo dva učenika.[4] Već 1919. godine Vakufsko-mearifski saborski odbor u Sarajevu predlaže da se u prazne prostorije medrese smjesti mektebi-ibtidaija[5], što ukazuje na činjenicu da je medresi nedostajalo učenika i da je uprava vakufa bila spremna na prilagođavanje obrazovnim potrebama vremena. Prema podacima iz 1921. godine, zgrada Derviša-hanumine medrese korištena je kao ženska mektebi-ibtidaija.[6]

Ova medresa nije prestala s radom zbog finansijskih poteškoća, kako je bio slučaj s mnogim drugim medresama u Bosni i Hercegovini jer se iz dopisa Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva iz 1931. godine saznaje da je njen rad kao medrese obustavljen zbog nedostatka učenika (talebe). Zbog ove činjenice medresa je preoblikovana u žensku mektebi-ibtidaiju, dok su prihodi njenog vakufa integrirani s drugim vakufima Bosanske Gradiške u Ujedinjene vakufe Bosanske Gradiške.[7]

Zgrada Derviša-hanumine medrese oduzeta je Islamskoj zajednici 1973. godine, nakon čega je korištena u različite svrhe: kao mjesni ured, prostor za zdravstvene ustanove, ali i kao stambeni objekt. Tokom Agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu pretrpjela je oštećenja, ali je u novije vrijeme obnovljena u svom izvornom arhitektonskom obliku. Od 2008. godine, na inicijativu Medžlisa Islamske zajednice u Bosanskoj Gradišci, ponovo je vraćena u vlasništvo Islamske zajednice i danas služi kao njeno administrativno sjedište.

### *Medresa Hadži Badže-kadune iz Tuzle*

Hadži Badže-kaduna spada u red najvećih tuzlanskih vakifa. O njenom životu zna se jako malo. Muhamed Hadžijahić (1982) smatra da je ona bila murid (pripadnica) derviškog reda Badžijanija, te da joj se ime veže za njenu pripadnost tom derviškom redu.

Hadži Badže-kaduna je nepoznate godine u Tuzli sagradila i uvakufila medresu koja je bila poznata pod njenim imenom Hadži Badže-kadun medresa. Ova medresa je djelovala uporedo s Behram-begovom medresom. Medresa se nalazila pored Poljske kapije, u samom centru stare Tuzle. Poznato je da je tuzlanski alim Ahmed Lutfi Čokić pohađao ovu medresu 1898. godine, a nakon završetka školovanja radio je kao pomoćnik muderisa u istoj medresi (Hadžijahić, 1982).

Vakufnama Hadži Badže-kadune nije sačuvana te se ne zna pouzdano kada je medresa osnovana niti šta je sve uvakufljeno za njeno izdržavanje. Zna se, međutim, da je 1931. godine Vakuf Hadži Badže-kadune raspolagao zgradom u ulici Kralja Petra u Tuzli, zgradom u Džamijskoj ulici, kao i baščom i oranicom u Tuzli te šikarom i oranicama na području Slavinovića, Vršana i Priluka.[8] Ukupno, ovaj vakuf je raspolagao sa 104.660 m2 zemljišne površine (Sadiković, 1996). Na spratu zgrade u ulici Kralja Petra bila je smještena medresa, dok su se u prizemlju nalazili dućani čijim su se prihodima finansirali troškovi muderisa. Zgrada u Džamijskoj ulici je, također, služila kao dućanski prostor.[9]

Ne zna se pouzdano kada je medresa prestala s radom i zašto. Budući da vakufi medrese upućuju na zaključak da je medresa imala dovoljno sredstava da osigura nesmetan rad, pretpostavlja se da je medresa prestala s radom zbog neuspjeha u prilagođavanju programa refromama koje su u to vrijeme usvajane ili zbog nedostatka učenika, kao što je bio slučaj s Derviša-hanuminom medresom. Prema Aliji Sadikoviću (1996), medresa je 1904. godine pretvorena u mušku mektebi-ibtidaiju, koja je djelovala sve do 1953. godine. Zgrada medrese je nacionalizirana 9. jula 1959. godine (Mehmedović, 2017).

### *Vakuf Fatima Kanita-hanume iz Sarajeva za Đumišića medresu*

Fatima Kanita-hanuma, kći poznatog kadije i muderisa Mehmeda Said-efendije (Hajri-zade) Hajrića iz mahale Čekrekči Muslihuddin u Sarajevu, ubraja se među istaknute sarajevske dobrotvorke. Bila je supruga Mustafa-paše, sina Babi-zade (Babić) Omera Tahir-bega, sarajevskog muteselima iz Jahja-pašine mahale. Prema bilješkama Muhameda Enverija Kadića, Fatima se za Mustafa-pašu udala 1819. godine, te je pri sklapanju braka dogovoren mehri-muedžel u iznosu od 101.000 akči.[10]

Njen suprug Mustafa-paša Babić bio je značajna politička ličnost i zapovjednik u Bosni. Tokom četrdeset godina djelovanja obavljao je dužnost muteselima u više kadiluka, uključujući sarajevski, banjalučki, maglajski, gračanički, gradiški i derventski. Omer-paša Latas ga je 1851. godine protjerao iz Bosne, a dvije godine kasnije umro je u Bursi. I sam je dao doprinos obrazovanju,

---

[3] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, UM-1-266_1914.
[4] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, ZM-2-155_1917.
[5] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, UM-2-280_1919.
[6] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, VD-3-1771_1931.
[7] Ibid.
[8] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, VD-39-13962_1931.
[9] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, VD-2-460_1931.
[10] *Hronika Muhameda Enverija Kadića 1363-1928*, svezak 19, br. 179, str. 166. Türk Tarih Kurumu - Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi.

uvakufivši 1840. godine bogatu rukopisnu zbirku za Ahmed-efendijinu medresu u Visokom (Lavić, 2013).

Fatima Kanita-hanuma imala je dva sina i sedam kćeri, od kojih su u trenutku njene smrti žive bile tri: Merjem, Almasa i Šemsa. Njena kći Mulija Merjem-hanuma, supruga Ali-bega Dženetića, uvakufila je 1869. godine kuću na Bistriku, odredivši da se godišnje izdvaja po 50 groša za održavanje džamije hadži Sulejmana Čokadžića. Kćerka Almasa bila je udata za Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, dok je Šemsa bila udata za člana porodice Fadilpašić.

Fatima Kanita-hanuma 1848/1849. godine finansirala je, prema tvrdnji Ismeta Bušatlića (1998), dogradnju sprata na Đumišića (Simzade) medresi. Za potrebe ove medrese uvakufila je i vodenicu s četiri okna na rijeci Zujevini u području Butmira, zajedno s pripadajućim voćnjakom. Vakufnamom je odredila da se prihodi ove vodenice koriste za učenje Kur'ana, plaće muderisa Đumišića medrese, kao i za sedmične vazove za muslimane i muslimanke, s posebnim naglaskom na predavanja za žene u Vekil-harč (Hadžijskoj) džamiji u Sarajevu. Iz istih sredstava predvidjela je i održavanje česme i vodovoda koje je izgradila u Sagr Hadži-Alijinoj mahali, kao i okolne kaldrme.[11]

Iz njene vakufname iz 1874. godine saznaje se da je dodatno uvakufila veći broj stambenih i poslovnih objekata u mahali Čekrekči Muslihuddin, uključujući kuće, sobe, dućane, pekaru, staklarski, kovački i berberski dućan. Uvjetovala je da se ove nekretnine izdaju pod zakup, a da se prihodi, nakon podmirenja troškova, raspodjeljuju za potrebe više džamija (džamije u mahali Hadži Turhan, džamije Šejh Muslihuddin, džamije Hitrog Sulejmana) i njihovih službenika, uključujući imame i mujezine, kao i za rasvjetu (ulje i svijeće). Posebno je propisala da se u Vekil-harč (Hadžijskoj) džamiji svake godine angažira učen i pobožan vaiz koji će tokom redžeba, šabana i ramazana držati sedmična predavanja ženama. Predvidjela je i stipendije za učenike Đumišića medrese, sredstva za popravku Šeher-ćehajina mosta, održavanje više džamija i česmi, kao i za održavanje porodičnog mezarja na Alifakovcu, te za vjerske svrhe poput učenja hatmi i klanja kurbana (Bosna Hersek vakfiyeleri, III, 2016).

Prema određenim navodima, Fatima Kanita-hanuma obnovila je 1857. godine Timurhanovu džamiju, sagrađenu 1560. godine. Iste godine obnovila je i džamiju Hitrog Sulejmana na Pajama, prvobitno podignutu 1578. godine, koja je bila srušena nakon udara groma 1796. godine. Ona ju je iznova izgradila i uz džamiju podigla munaru (Mehmedović, 2017). Kemura (1913) bilježi da je 1861. godine obnovila i džamiju Hodže Sinana Volodera u Golodarici ulici, uz koju je podigla i mekteb.

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuvaju se dijelovi rukopisa Mushafa koji je Fatima Kanita-hanuma uvakufila za Đumišića (Simzade) medresu u Sarajevu (Katalog rukopisa, I, 2000).

Fatima Kanita-hanuma umrla je 26. novembra 1888. godine.[12]

### *Vakuf Alija-hanume Ferizbegović za Gazi Ferhad-begovu medresu u Tešnju*

Alija-hanuma, kći umrlog Ferhad-bega Đonlagića, supruga Ismail-bega Ferizbegovića iz Tešnja, 22. marta 1907. godine uvakufila je nekretninu čija je tadašnja vrijednost bila procijenjena na 1200 kruna, a godišnja zakupnina je iznosila oko 100 kruna.

Ova nekretnina površine oko 37 m², upisana u gruntovni uložak br. 146 k.o. Tešanj, označenu kao kat. čest. br. 16/2, sastojala se od dva prizemna dućana i jednog spratnog prostora (kafane).

Prema vakufnami, Alija-hanuma je spomenutu imovinu uvakufila pod uvjetom da se prihod od nje koristi za potrebe vakufa Gazi Ferhad-begove medrese, odnosno za njeno izdržavanje i druge njene troškove. Vakifa je imovinu predala pod upravu mutevelije Gazi Ferhad-begove medrese Salih-age Galjašovića.[13]

### *Vakuf Ajiša-hanume Salčinović za Sultan Ahmedovu medresu u Zenici*

Ajiša-hanuma, rođ. Mehmedić, udovica hadži Sulejmana Salčinovića, uvakufila je 1943. godine nekretninu upisanu u gruntovni uložak br. 689 k.o. Zenica, označenu kao kat. čest. br. 3/123, a koju čini gradilište s dućanom u Čaršiji površine 19 m². Ajiša-hanuma je odredila da uvakufljena nekretnina postane vakuf Mješovite niže Sultan Ahmedove medrese u Zenici.[14]

### *Vakuf Fehima-hanume Ibrišagić iz Banje Luke (zgrada Medrese "Ibrahim-ef. Maglajlić" u Banjoj Luci)*

Fehima-hanuma Ibrišagić, kći Mustafa-bega Čekića, supruga Danijal-age Ibrišagića iz Banje Luke, iz Sijamija mahale, uvakufila je 1910. godine dvije parcele ukupne površine 1.570 m² u mahali Gazanferiji, pored džamije, a koje su upisane u evidenciju zemljišnoknjižnog ureda pod brojem 1765, označene kao dvije kat. čest. br. 172/7 i 172/8. Uvakufljene parcele uključivale su jednu stambenu kuću sa zemljištem i dvorištem, te jednu bašču.

Vakufnamom je Fehima-hanuma odredila da se postojeća kuća na uvakufljenoj parceli sruši, da se na dovoljno velikom dijelu parcele izgradi ženski mekteb, a da se ostaci srušene kuće iskoriste za izgradnju spomenute zgrade mekteba. Uvjetovala je i to

---

[11] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil sudski, br. 85, str. 14–15–16.

[12] *Hronika Muhameda Enverija Kadića 1363-1928*, svezak 27, br. 161, str. 296–299. Türk Tarih Kurumu - Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi.

[13] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – II, br. 552, str. 240–241.

[14] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – III, br. 1076, str. 366.

da se preostali dio parcele i uvakufljena bašča koriste kao muslimansko mezarje.

Također je odredila da onaj ko bude mutevelija vakufa Gazanferbegove džamije bude ujedno i upravitelj ovog vakufa.[15] Upravo je u ovoj zgradi mekteba koji je uvakufila Fehima-hanuma Ibrišagić sačuvana *Zbirka rukopisa Ferhat-pašine biblioteke*, koja je proglašena nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine 2017. godine.[16]

Uvakufljeni ženski mekteb je aktivno djelovao sve do 1945. godine. Od tada se nekretnina koristila kao javna osnovna škola koja je u kontinuitetu djelovala u prostorijama mekteba Fehima-hanume sve do 2003. godine, kada je zgrada vraćena na korištenje Islamskoj zajednici u Banjoj Luci. U njenim prostorijama je određeno vrijeme bio smješten Ured muftije banjalučkog, a od otvaranja medrese "Ibrahim-ef. Maglajlić" zgrada Fehima-hanume služi kao medresa.

## Žene osnivačice i vakife mekteba

Među najranijim islamskim obrazovnim institucijama na području Bosne i Hercegovine nalaze se mektebi. Oni su ujedno bili i najrasprostranjeniji oblici obrazovanja u našim krajevima. Mektebi su podizani u gotovo svim većim i manjim naseljima i uglavnom u neposrednoj blizini džamija. Najčešće su građeni i osnivani na inicijativu vakifa i izdržavali su ih samostalni vakufi. Među graditeljima i vakifima mekteba bile su i žene. Od svih obrazovnih ustanova u Bosni i Hercegovini, žene vakife su u većini slučajeva svoju imovinu uvakufljavale upravo u korist mekteba. S obzirom na njihovu manju prisutnost u javnom životu, žene vakife su često kroz vakufe odgovarale na konkretne potrebe njihovih lokalnih zajednica s kojima su bile upoznate, a među kojima su mektebi zauzimali jedno od najvažnijih mjesta. Posebno treba istaći da je značajan broj žena vakifa svoje vakufe usmjeravao u izgradnju i održavanje ženskih mekteba.

### *Mekteb Dudi-bule iz Sarajeva*

Dudi-bula je poznata sarajevska vakifa koja je između 1528. i 1540. godine na Mejtašu u Sarajevu podigla džamiju. Ona se smatra prvom ženom koja je u Sarajevu sagradila džamiju oko koje se nešto kasnije formirala i Mahala mesdžida Dudije Hatun (Hodžić, 2026). Budući da u vrijeme izgradnje ove džamije nijedna džamija nije bila bez mekteba, pretpostavlja se da je vakifa uz džamiju sagradila i mekteb.

Vakufnama Dudi-bule nije sačuvana i nije poznato šta je vakifa ostavila za izdržavanje džamije i mekteba, ali se zna da je 1604. godine vakuf džamije imao glavnicu u iznosu 16.400 akči (Handžić, 2000).

Džamija Dudi-bule izgorjela je 1697. godine, kasnije je obnovljena, te je 1927. godine u potpunosti porušena, a mezarje oko džamije ekshumirano. Na njenom mjestu se nakon Drugog svjetskog rata nalazila prodavnica (Bejtić, 1973).

### *Mekteb Šahdidar-hatune iz Sarajeva*

Šahdidar-hatun, supruga bosanskog namjesnika Gazi Husrev-bega, spada u red najvećih sarajevskih vakifa. Šahdidar je, prema Behiji Zlatar, u periodu između 1540. i 1556. godine sagradila mesdžid i u njegovoj blizini kuću koju je namijenila imamu u njenom mesdžidu (Zlatar, 1996). Pored toga, Šahdidar je uvakufila 100.000 srebrenih dirhema i odredila da se za 3.000 dirhema u dvorištu njenog mesdžida sagradi mekteb u kojem će se djeca siromaha i siromašna djeca podučavati lijepom odgoju i Kur'anu. Također, odredila je da mualim u mektebu i njegov pomoćnik trebaju biti pouzdani, pobožni, vedrih lica i blagi (Arnaut, 2014).

Osim navedenog, Šahdidar je uvakufila i kuću u kojoj je živjela te odredila da se nakon njene smrti ona proda za 15.000 dirhema koji će se dodati osnovici njenog vakufa (Babović, 2022). To je i učinjeno, pa je 1604. godine vakuf njene džamije imao glavnicu u iznosu od 115.000 akči (Handžić, 2000).

Oko njenih vakufa je formirana mahala pod imenom Mahala Haseći Hatun. Ova mahala se nalazila sjeveroistočno od Gazi Husrev-begovog hamama, na prostoru iznad današnje Muzičke akademije (Hodžić, 2026).

Mekteb Šahdidar je stradao 1697. godine, dok je mesdžid postojao sve do 1879. godine, kada je izgorio.

### *Mekteb Kerima-hatun, supruge Sinan-vojvode iz Sarajeva*

Kerima-hatun, kći Bali-vojvode i supruga Sinan-vojvode, sagradila je, na mjestu ranije džamije Hadži Ejnehana (Hodžić, 2026), 1552. godine manju mahalsku džamiju iznad Vratnik-mejdana koja je ostala poznata kao "Džamija Sinan-vojvode hatun" ili "Džamija pod orahom". Ona je uz džamiju sagradila i jedan mekteb i turbe, koji su stradali 1697. godine. Danas je njena džamija poznata kao "Porčina" ili "Mala džamija" na Mejdanu (Čar-Drnda, 2017; Mehmedović, 2017). Po njenoj džamiji mahala na Vratniku dobila je naziv Mahala Sinan-vojvode hatun. Pod ovim nazivom mahala se nalazi u brojnim vakufnamama koje datiraju prije XX stoljeća. Njena vakufnama nije sačuvana, ali je poznato da je početkom 17. stoljeća mesdžid imao vakuf iz kojeg se izdvajala plaća za imama u iznosu od 3,5 groša dnevno, mujezina u iznosu od 1 groš dnevno i muteveliju u iznosu od 250 groša godišnje. Mimo ovoga, mesdžid je izdržavao i vakuf Hadži Pirije s glavnicom u iznosu od 42.400 akči i vakuf Uzun Alije s glavnicom u iznosu od 3.000 akči (Handžić, 2000).

---

[15] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – II, br. 539, str. 228.

[16] Odluka o proglašavanju nacionalnim spomenikom broj: 08.1-2.3-89/17-4 od 26. aprila 2017. godine. http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/uploads/odluke_hrv/Banja%20Luka_HR%20zbirka%20Ferhat%20pasine%20biblioteke.pdf

### *Mekteb Fatima-kadune iz Mostara*

Vakifa Fatima-kaduna, kći hadži Mehmed-bega, sagradila je prije 1580. godine na Carini jednu džamiju s četvrtastom kamenom munarom (Mehmedović, 2017). Prema predanjima, ona je 1634. godine, nakon džamije, sagradila i sahat-kulu i mekteb u Mostaru. Nije poznato šta je Fatima-kaduna uvakufila za izdržavanje svojih zadužbina jer njena vakufnama nije sačuvana (Hasandedić, 1983). Njena džamija se spominje u drugim mostarskim vakufnamama, poput vakufname Fatima-hanume, kćerke Halila Čelebića iz 1701. godine (*Bosna Hersek...*, 2016). Džamija Fatima-kadune srušena je 1947. godine, a sahat-kula još uvijek postoji te sat na njoj od 1981. godine otkucava vrijeme po *ala-franka* vremenu (Hasandedić, 1983).

### *Mekteb Ćamila-hanume Fazlagić iz Sarajeva*

Ćamila-hanuma, kći Omer-bega Fazlagića sina Džafer-bega, majka Fadila-paše Šerifovića obnovila je jedan sibjan-mekteb u Sarajevu. Riječ je o Ajni-begovom mektebu koji se nalazio u Džami-i atik mahali, s lijeve strane Careve džamije, u ulici Konak.[17] Mekteb je prvobitno bio izgrađen 1605. godine (Mujezinović, 1974).

Pojedini istraživači navode da je Fadil-paša Šerifović obnovio mekteb u ime svoje majke, ali u njegovoj vakufnami jasno stoji da je uvakufio imetak za mualima u sibjan-mektebu koji je uvakufila njegova majka:

> "I ko god bude sibjan muallim u mektebu koji je uvakufila moja majka merhuma Ćamila hanuma uz spomenutu medresu i ko bude redovno održavao obuku, neka mu se, uz znanje mutevelije, da plata/vazifa svake godine iz spomenutog prihoda mjesečno po trideset groša, godišnje tristo šezdeset groša, tj. tri osmanske lire" (Gadžo-Kasumović, 2011:712).

Na osnovu ovoga može se zaključiti da je Ćamila-hanuma bila vakifa i obnoviteljica mekteba, dok je Fadil-paša vjerovatno učestvovao u realizaciji njegove obnove. U prilog tome govori i činjenica da mu je majka Ćamila-hanuma hudždžetom iz 1848/49. godine poklonila 107 kuća i čifluka, dvije kule te više beglučkih zemljišta u Birču, Knežini i Glasincu.[18] Budući da je u vrijeme sastavljanja hudždžeta Ćamila-hanuma još bila živa, a da je obnova mekteba uslijedila neposredno nakon toga, moguće je da su upravo sredstva stečena ovim poklonom iskorištena za njegovu obnovu. Dodatnu potvrdu da je Ćamila-hanuma obnovila Ajni-begov mekteb pruža i tarih koji je stajao iznad ulaza u novoobnovljeni mekteb, a koji je napisao Fadil-paša Šerifović. On se danas nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, a preveo ga je Mehmed Mujezinović:

> *Lijepo li je proširen mekteb za djecu,*
> *Čiji drugi dobrotvor postade Ćamila-hanuma.*
> *Majci za njeno dobro djelo izrekoh dževher kronogram:*
> *Fadile, neka joj djeca budu povod oprostu njezinih grijeha.*
> *Godina 1267. (1850-51)*
> (Mujezinović, 1974:45).

Zgrada ovog mekteba nalazila se odmah do medrese koju je 1857. godine izgradio Fadil-paša Šerifović. Zgrada medrese je 1958. godine nacionalizirana te je njeno zemljište predato Ugostiteljskoj komori Bosne i Hercegovine, koja je 1964. godine na njenom mjestu sagradila hotel "Nacional" za potrebe učenika Ugostiteljske škole.

### *Mekteb Hanifa-hanume Begimamović iz Sarajeva*

Hanifa-hanuma, kći Hadži Mustafe, Begimamović nepoznate je godine u Sarajevu u mahali Sinan-vojvode uvakufila imovinu koja je 1908. godine uključivala imamsku kuću koja je pripadala džamiji Sinan-vojvode, kuću s baštom u kojoj je bio smješten ženski mekteb i dućane čiji prihodi su se koristili za potrebe džamije i imama i mujezina u mahali Sinan-vojvode.[19] Njena vakufnama nije sačuvana. O njenim vakufima saznajemo iz jedne odluke datirane od 18. maja 1908. godine kojom se dozvoljava da se njena kuća, dućan i bašta u mahali Sinan-vojvode u Sarajevu, upisana u zemljišne knjige pod brojem 88/76, ukupne površine 1265 m², koji pripadaju vakufu Hanife, kćeri Hadži Mustafe, zamijene za imovinu vakufa Ahmed-age Hende, sina Ibrahim-age, upisanu u zemljišne knjige pod brojem 25/35, a koja se sastoji od jednog zidanog magacina (skladišta) površine 32 m², smještenom u čaršiji zvanoj Nova Čaršija.[20]

Nakon što je Šerijatski sud u Sarajevu utvrdio da vakufska imovina Hanifa-hanume vrijedi 2.530 kruna, a magacin Ahmed-age Hende 3.200 kruna te da ostvaruje godišnji prihod veći za 128 kruna, odobrio je zamjenu nekretnina. Tom prilikom Ahmed-aga Henda obavezao se da će na zemljištu koje je pripadalo vakufu Hanifa-hanume izgraditi po jedan mekteb za mušku i jedan za žensku muslimansku djecu.

Ahmed-aga Henda je mnogima poznat kao utemeljitelj Hendinog mekteba na Vratniku. On je pored Ženske ruždije, dućana i zemljišta, kako mu stoji u vakufnami, uvakufio i dva mekteba pod jednim krovom koje je nanovo sagradio za mušku i žensku djecu na zemljištu koje prostorno ima 1.265 m2. Ovi mektebi izgrađeni su upravo na zemljištu koje je ranije pripadalo vakufu Hanifa-hanume Begimamović (Mahić, 2005). Ovi novoizgrađeni mektebi djelovali su kao mektebi-ibtidaije.

---

[17] *Hronika Muhameda Enverija Kadića 1363-1928*, svezak 25, br. dokumenta 13, str. 83. Türk Tarih Kurumu - Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi

[18] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, A-1369_TO.

[19] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, VD-32-6638_1932.

[20] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – II, br. 461, str. 145–146.

*Mekteb Fatima-hanume, kćerke Ebu Bekir-efendije, iz Visokog*

Fatima-hatun, kćerka Ebu Bekir-efendije, iz Šerefuddin mahale u kasabi Visoko, uvakufila je 1813. godine 400 groša odredivši da se daju u zajam, a da se prihod ostvaren od istog daje za plaću Jusuf-efendiji, sinu Mustafe, koji je obavljao funkciju mualima u sibjan-mektebu koji je sama vlastitim sredstvima sagradila spomenuta vakifa Fatima-hatun. Njena vakufnama se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.[21]

Mekteb koji Fatima-hatun spominje u vakufnami nalazio se u Hadži Hasanovoj mahali u Visokom, te je kao mektebi-ibtidaija djelovao sve do 1942. godine. Nakon toga, poznato je da je u spomenutoj zgradi tokom 1954. godine bila smještena "Škola učenika u privredi". Objekat je nacionaliziran 1959. godine, a nekadašnja vakufska zgrada danas se nalazi u privatnom vlasništvu i koristi se kao stambeni objekat (Behamović; Seljaci, 2023).

*Mekteb Hasiba-hanume Salihbegović iz Bijeljine*

Hasiba Begzadić, ranije udata Preljub(ović), supruga Mustaj-bega Salihbegovića iz Bijeljine, vakufnamom od 18. redžeba 1323/18. septembra 1905. godine, uvakufila je dvije parcele upisane u gruntovnici pod uloškom br. 147, k.o. Bijeljina (kat. čest. 20/16 površine 498 $m^2$ i 5/101, te kat. čest. 20/59 površine 190 $m^2$), zajedno s kućom na navedenim parcelama, namijenjene za sibjan-mekteb u Šabić i Hamidović mahali. Uvakufljena kuća je i ranije služila kao sibjan-mekteb, te je Hasiba-hanuma vakufnamom uvjetovala da se kuća i dalje koristi u iste svrhe, kao i da se u njenom dvorištu može izgraditi džamija. Usto, uvjetovala je da njen vakuf nosi naziv "Vakuf Hasiba-hanume Salihbegović".[22]

Spomenutu džamiju su džematlije Šabić i Hamidović mahale, predvođeni Ćerim-beg Preljubovićem, počeli graditi 20. septembra 1905. godine. Kotarsko vakufsko povjerenstvo u Bijeljini nije bilo oduševljeno izgradnjom džamije s obzirom na to da nisu pribavljene dozvole za njenu gradnju, niti je osiguran vakuf za izdržavanje džamije.[23] Ipak, čini se da je džamija do 1906. godine izgrađena i bez pribavljenih dozvola, jer se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, uz vakufnamu Hasiba-hanume Salihbegović, nalazi i potvrda Kotarskog vakufskog povjerenstva upućena Zemaljskom vakufskom ravnateljstvu u Sarajevu da je proces uvakufljenja okončan uspješno, te da je na navedenoj vakufskoj lokaciji sagrađena džamija. U ovim dokumentima je napomenuto da je dogovoreno kako će se za izdržavanje džamije brinuti Ćerim-beg Preljubović.[24]

Budući da nije sačuvan podatak da je neka od bijeljinskih džamija bila evidentirana kao vakuf Hasiba-hanume Salihbegović, vjeruje se da je ovaj podatak vremenom nestao s obzirom na to da vakuf nije imao prihode ni muteveliju, kao i zbog proceduralnih poteškoća koje su pratile izgradnju džamije od samog početka. Međutim, uvidom u historijate džamija, može se primijetiti da samo jedna bijeljinska džamija potiče iz tog perioda, i to Džamija Preljubovića Dašnica, koja se u arhivama naziva još: Dašnička, Šabićka i Ljepotica džamija.

Uvid u Knjigu gruntovnih uložaka za vakufske nekretnine u Kotaru Bjelina iz 1911. godine pokazuje da se džamija Dašnica nalazi na gruntovnom ulošku 2272 u k.o. Bjelina, mahala Šabići, te da se sastoji od kuće s kućištem u pašinim baščama (mejtef) površine 120 $m^2$ i džamije s dvorištem površine 575 m2, što odgovara ukupnoj površini uvakufljenih parcela Hasiba-hanume Salihbegović.[25] Iz ovoga se da zaključiti da je parcela na kojoj je sagrađena Dašnica džamija pripadala vakufu Hasiba-hanume i da se u haremu ove džamije nekada nalazila zgrada mekteba koji je ona uvakufila.

*Mekteb Zlata-hanume Moranjkić iz Tuzle*

Zlata-hanuma Moranjkić, kćerka Mustafe Baberića, supruga Emin-bega Moranjkića iz Tuzle, uvakufila je 1910. godine dvije kuće i bašču za potrebe izgradnje mekteba i isplate plaće mualimu u tom mektebu.

Vakuf Zlata-hanume obuhvatao je nekretnine upisane u gruntovni uložak br. 129, i to: katastarsku česticu br. 174/2 s kućom i manjim vrtom uz kuću, katastarsku česticu br. 174/3 koja se sastoji od parcele i kuće, te voćnjak na katastarskoj čestici br. 174/1.

Vakifa je odredila da se na jednoj od uvakufljenih parcela izgradi mekteb, a da se preostale nekretnine daju pod zakup. Godišnji prihod ostvaren od zakupa bio je namijenjen za isplatu plaće mualimu angažiranom u mektebu koji će biti izgrađen iz sredstava njenog vakufa.[26]

*Mekteb hadži Naila-hanume Hadžiefendić iz Tuzle*

Hadži Naila-hanuma, kćerka hadži Davud-bega Muratbegovića i supruga Hašim-age Hadžiefendića iz Jalske mahale u Tuzli, oporukom je izdvojila trećinu svoje imovine i uvakufila je, odredivši da izvršitelj njene oporuke bude Mustafa-aga, sin rahmetli hadži Mehmed-age. Oporukom je propisala da se iz te trećine izdvoje sredstva za njen ukop, obavljanje hadža i popravku Kulakči česme. Nadalje, za popravku Jalske džamije namijenila

[21] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil sudski, br. 53, str. 32.

[22] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, ZVR-280-5561_1906.

[23] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, ZVR-264-1781_1906.

[24] Vidi više: Sumeja Ljevaković, "Vakufnama koja ispravlja zaboravljenu historiju bijeljinske Dašnice džamije", *IIN Preporod*, br. 1308/10, 15. maj 2026, str. 32.

[25] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Knjiga gruntovnih uložaka za vakufske nekretnine u Kotaru Bjelina iz 1911. godine.

[26] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – II, br. 573, str. 263.

je 4.000 groša, dok je preostali dio trećine prepustila izvršitelju oporuke da ga, prema vlastitoj procjeni, utroši u odgovarajuće dobrotvorne svrhe.

Nakon smrti Naila-hanume, izvršitelj njene oporuke je pred Šerijatskim sudom 1910. godine izjavio da je Jalska džamija u međuvremenu obnovljena sredstvima Tahira-hanume, zbog čega je novac prvobitno namijenjen njenoj obnovi preusmjerio na izgradnju i otvaranje ženske mektebi-ibtidaije, koja je u Tuzli bila prijeko potrebna. Tom prilikom naveo je da je preostali vakufski kapital u međuvremenu narastao na 5.466 kruna te predložio da se ulaže uz siguran zalog i uobičajenu dobit ili iskoristi za izgradnju odgovarajuće zgrade koja će se voditi kao "Vakuf hadži Naila-hanume".

Istovremeno, izvršitelj oporuke je odredio da se godišnji prihodi vakufa raspodjeljuju na plaće učiteljima u ženskoj mektebi-ibtidaiji, portira (*bevvaba*) i mutevelije vakufa, te da se dio sredstava izdvaja za održavanje i buduće potrebe vakufske imovine.[27]

### *Mekteb Zifa-hanume Mahmutspahić iz Orašja*

Zifa-hanuma, kći H. Alijagića, udovica Eminage Mahmutspahića iz Orašja, nepoznate godine osnovala je mektebi-ibtidaiju u Orašju. O njenom mektebu saznajemo iz njene vakufname od 29. novembra 1937. godine, kojom je Zifa-hanuma uvakufila ¼ nekretnina upisanih u A I gruntovnom ulošku broj 604 k.o. Orašje u ukupnoj površini 4.597 $m^2$ kao vakuf njenoj mektebi-ibtidaiji u Orašju. Vakufnamom je odredila da se ova imovina daje pod zakup a da se prihodi iste, nakon podmirivanja poreza i drugih daća, daju manje plaćenom mualimu u njenoj mektebi-ibtidaiji koji će pred njenu dušu proučiti hatmu.[28]

### *Mekteb Saliha-hanume Aličić u Matuzićima*

Saliha-hanuma, udovica Omera Aličića, rođena Durmić, smatra se prvom vakifom Matuzića. Ona je poslije Prvog svjetskog rata u centru ovoga naselja u Doboj-jugu uvakufila parcelu od 3 dunuma na kojoj je bila zgrada mekteba, te je namijenila da se na uvakufljenoj parceli izgradi džamija i nova zgrada mekteba. Zbog različitih okolnosti, gradnja mekteba je započela tek 1938. godine kada je porušen stari i izgrađen novi na njegovom mjestu. Nakon toga, na proljeće 1939. godine započela je i izgradnja planirane džamije.

Usto, nakon što je Saliha-hanuma vidjela da je izgradnja mekteba u toku, ona je 1938. godine dodatno uvakufila i veliku parcelu površine 16 dunuma koja je pola oranica, pola kosinica, zvana Jaričište. Vakifa je uvjetovala da se prihodi s te parcele troše za potrebe mekteba i buduće džamije. Godinu dana kasnije, Saliha Aličić je umrla, a džamija izgrađena na njenom vakufu i danas nosi naziv "Salihija" po ovoj vakifi.

Mekteb koji je izgrađen 1938. godine je jedno vrijeme prestao s radom te je u njegovim prostorijama bila osnovna škola (Aličić, 1939; "Jedna zaboravljena dobrotvorka", 1964). Nakon što je u naselju izgrađena nova škola, zgrada mekteba je vraćena u posjed džematu Matuzići.

### *Vakuf Derviša-hanume Kulenović za mektebi-ibtidaiju u Kulen-Vakufu*

Derviša-hanuma Kulenović, supruga Mehmed-bega Kulenovića (Voćenice) (sin Abdurešida Kulenovića), iz mahale Kula u Petrovcu, uvakufila je prije 1907. godine vrijednu parcelu u čaršijskoj mahali u neposrednoj blizini džamije Sultan-Ahmeda I u Kulen-Vakufu. O njoj i njenom izvornom vakufu saznajemo iz vakufname njenog supruga Mehmed-bega koji je 1907. godine uvakufio 6000 kruna za izgradnju medrese na zemljištu koji je uvakufila njegova supruga rahmetli Derviša-hanuma.

Vakufnamom je Mehmed-beg odredio da se navedena medresa izgradi na reprezentativan i dostojanstven način. Za njenu izgradnju odredio je da se utroši između 2.000 i 4.000 kruna, ali ne više od toga.

Preostali dio sredstava neka se upotrijebi za kupovinu odgovarajuće zgrade, prihodne nekretnine ili obradive zemlje, ili neka se uloži radi ostvarivanja dobiti. Godišnji prihodi od tih sredstava, kako je odredio Mehmed-beg, dijelit će se na tri jednaka dijela: jedan dio će se koristiti za održavanje i popravku medrese, dok će preostala dva dijela biti korištena za plaću muderisu medrese.[29]

Zgrada medrese je napravljena, ali je 1908. godine odlučeno da se u njenim prostorijama otvori mektebi-ibtidaija.[30] Već 1909. godine zgrada je bila oštećena u požaru. Nakon njene popravke 1909. godine, u njoj je bila smještena narodna osnovna škola za kiriju od 64 krune.[31] Gradska općina je 1913. godine, s ciljem izgradnje današnje osnovne škole, dio zemljišta vakufa Derviša-hanume zamijenila drugom parcelom koja ima površinu 400 $m^2$ upisano u gruntovnom ulošku br. 2, XIV/236 k.o. Bos. Petrovac (kojem je tada pripadao Kulen-Vakuf). Zemljišna površina je bila namijenjena izgradnji mektebi-ibtidaije koja nikada nije napravljena jer je mektebi-ibtidaija počela koristiti prostorije zgrade namijenjene medresi na vakufu Derviša-hanume nakon iseljenja narodne osnovne škole u nove prostorije. Prema izvještaju, zgrada mektebi-ibtidaije je imala dovoljno prostora da je vakuf polovinu prostorija davao pod zakup.[32]

---

[27] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – II, br. 554, str. 241.

[28] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – III, BR. 979, str. 268.

[29] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – II, br. 459, str. 143–144.

[30] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, ZVR-325-3097_1908.

[31] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, ZVR-346-398_1909.

[32] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, VR-55-17013/1931.

Derviša-hanuma je 1900. godine uvakufila i 200 kruna za potrebe vakufa džamije.[33]

*Vakuf Zulejha-hanume i Hašema-hanume Imširić za žensku mektebi-ibtidaiju u Sarajevu*

Zulejha-hanuma i Hašema-hanuma, kćeri Mehmed-age Imširića, iz mahale Hadži Kemaludina u Sarajevu, uvakufile su 1903. godine kuću s okućnicom u mahali Hadži Kemaludina u Sarajevu, upisanu u gruntovni uložak br. 39/17.

Vakife su odredile da se uvakufljena nekretnina svake godine daje pod zakup, a da se prihodi od zakupa dijele na deset dijelova. Od toga, pet desetina prihoda namijenile su ženskoj mektebi-ibtidaiji u mahali Sagr Hadži Alijinoj u Sarajevu, s tim da se, u slučaju prestanka njenog rada, sredstva usmjere drugoj odgovarajućoj ženskoj islamskoj školi. Dvije desetine prihoda namijenile su organizaciji "Gajret", dok postoji, a ukoliko ona prestane djelovati, odredile su da taj dio prihoda bude preusmjeren drugoj ustanovi koja se bavi obrazovanjem. Jednu desetinu prihoda vakife su namijenile za dodjelu nagrada i podsticaja učenicama navedene škole.[34]

*Vakuf Šerifa-hanume Dizdarević za Mekteb u Vrselju*

Šerifa-hanuma, kći Osmana Ćerima i udovica Mustafe Dizdarevića iz Vrselja, uvakufila je 1940. godine polovinu livade "Zavednica", površine 36.100 m², označene kao kat. čest. br. 315/4, upisane u gruntovni uložak br. 18/188 k.o. Stranjani. Vakifa je odredila da uvakufljena parcela bude upisana kao "Vakuf mekteba u Vrselju", u džematu Gradišće, zeničkog sreza, te da se prihodi od vakufa koriste za potrebe mekteba i isplatu plaće mualimu.[35]

*Vakuf Fata-hanume Durmiš za mekteb u Seocu*

Fata-hanuma, rođ. Ormanović, udova Pivić-Buljubašić-Telalović, preudata za Ćamila Durmiša iz Seoca, uvakufila je 1939. godine 43/288 dijelova livade "Čifluk", površine 26.210 m², upisane u gruntovni uložak br. 360 k.o. Seoce. Fata-hanuma je vakufnamom propisala da se uvakufljeni dio koristi za izdržavanje mekteba u Seocu.[36]

*Vakuf Hamida-hanume Mrkonjić za mekteb u Tržću*

Hamida-hanuma Mrkonjić, rođ. Suljić, iz Tržća uvakufila je 1939. godine oranicu "Klaničište", površine 1.100 dunuma, upisanu u gruntovni uložak br. 127 k.o. Tržće. Vakifa je uvjetovala da se prihodi od ove nekretnine koriste za potrebe džamije i mekteba u selu Tržće.[37]

*Vakuf Medija-hanume Huremović i Mehe Hodžića za mekteb u Košutici*

Medija-hanuma Huremović, rođ. Hodžić, i Meho Hodžić iz Košutice uvakufili su 1939. godine parcele br. 1455/2 i 1455/3 za potrebe izgradnje, popravke i održavanja mekteba i džamije u Košutici. Vakufnamom su odredili da se, nakon izgradnje i eventualnih popravki mekteba i džamije, preostali prihodi od vakufa koriste za isplatu plaće mualimu u mektebu u Košutici.[38]

## Zaključak

Istraživanje vakufa žena namijenjenih odgojno-obrazovnim ustanovama pokazuje da su žene u Bosni i Hercegovini bile aktivne učesnice u oblikovanju obrazovnog i društvenog života svojih lokalnih zajednica, te da su imale znatno značajniju ulogu nego što se to u dosadašnjoj literaturi isticalo. Njihovo uvakufljavanje je uključivalo osnivanje medresa i mekteba, obnovu postojećih obrazovnih ustanova, uvakufljavanje zemljišta za njihovu izgradnju, osiguravanje sredstava za njihov nesmetan rad itd. Istraživanje nije uključivalo vakufe namijenjene isključivo za plaću muderisima i mualimima niti vakufe namijenjene učenicima medresa i mekteba.

Primjeri obrađeni u ovom radu potvrđuju da su žene vakife djelovale na gotovo cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, od Sarajeva, Visokog i Tešnja do Bosanske Gradiške, Tuzle, Banje Luke, Bijeljine, Mostara, Foče, Kulen-Vakufa, Orašja i drugih mjesta. Prikupljena građa pokazuje da su mektebi bili obrazovne ustanove koje su žene najčešće osnivale i pomagale. Razlog tome leži u činjenici da je mekteb predstavljao osnovnu obrazovnu instituciju prisutnu u gotovo svakom naselju, zbog čega je njegovo osnivanje ili izdržavanje odgovaralo neposrednim potrebama lokalne zajednice gdje su žene bile prisutnije. S druge strane, medrese su zahtijevale znatno veća materijalna sredstva, pa su ih žene rjeđe samostalno podizale, ali su ih često pomagale uvakufljenjem novčanih sredstava, nekretnina ili druge imovine namijenjene njihovom izdržavanju.

Posebno je značajno da se među vakifama nalaze žene različitog društvenog porijekla, od pripadnica uglednih begovskih i ulemanskih porodica do žena koje su vlastitom imovinom nastojale odgovoriti na potrebe svojih lokalnih sredina. Time

[33] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, ZVR-131-060_1900.

[34] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama - II, br. 382, str. 48–49.

[35] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – III, br. 1068, str. 358.

[36] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – III, br. 1038, str. 328.

[37] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – III, br. 1037, str. 327.

[38] Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, GHB, Sidžil vakufnama – III, br. 1020, str. 309.

se potvrđuje da vakuf nije bio isključivo izraz ekonomskog statusa, nego i svijesti o društvenoj odgovornosti i važnosti obrazovanja.

Iako su brojne vakufname izgubljene, a pojedini vakufi i njihove vakife vremenom pali u zaborav, raspoloživi izvori potvrđuju kontinuitet ženskog vakufskog djelovanja od osmanskog do sredine 20. stoljeća. Dalja istraživanja vakufnama, sidžila, zemljišnoknjižnih evidencija i druge arhivske građe mogla bi dodatno rasvijetliti razmjere njihovog doprinosa i omogućiti potpunije razumijevanje uloge žena u osnivanju i razvoju islamskih obrazovnih ustanova.

## Literatura


Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Gazi Husrev-begova biblioteka (GHB), Sarajevo.

Aličić, A. (1939). "O jednom selu". *El-Hidaje*, III, 1, 13.

Arnaut, Muhamed Muvaffak (2014). "Vakufnama Šahdidar, supruge Gazi Husrev-bega u Sarajevu". *Glasnik Islamske zajednice*, 7–8, 725–742.

Avdić-Hajrović, Selma (2013). "Darežljive Sarajke i njihovi vakufi od osmanskog perioda do danas". U: Nedim Begović (ur.): *Vakufi u Bosni i Hercegovini.* Sarajevo: Vakufska direkcija, 147–161.

Babović, Dželila (2022). "Vakuf Gazi Husrev-begove supruge Šahdidar i razvoj svijesti o društveno korisnom radu u Sarajevu u 16. i početkom 17. stoljeća". U: *Uloga i značaj Gazi Husrev-bega u historiji Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka; Orijentalni institut Univerziteta; Institut za historiju Univerziteta; Historijski arhiv, 196–217.

Behramović, Mustafa, Seljaci, Emrah (2023). "Visočke vakufname i dokumenti o uvakufljenjima (od XVIII do XX stoljeća)". *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 52 (44), 71–96.

Bejtić, Alija (1973). *Ulice i trgovi Sarajeva*. Sarajevo: Muzej Grada Sarajeva.

(2016). *Bosna Hersek vakfiyeleri*. II–III, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Bušatlić, Ismet (1999). "Drvenija medresa u Sarajevu". U: *Takvim*. Sarajevo: El-Kalem, 347–354.

Bušatlić, Ismet (2018). "Vakufi na području Medžlisa Islamske zajednice Bosanska Gradiška". U: Mustafa Prljača (ur.): *Vakufi u Bosni i Hercegovini: Vakufi na području Jajca*. Sarajevo: Vakufska direkcija; El-Kalem, 167–191.

Čar-Drnda, Hatidža (2007). "Društveni i pravni položaj žene muslimanke u osmanskoj Bosni", *Znakovi vremena*, 37, 124–153.

Filan, Kerima (2013). "Žena i institucija vakufa u osmanskoj Bosni". U: Nedim Begović (ur.), *Vakufi u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Vakufska direkcija; El-Kalem, 117–144.

Filan, Kerima (2005). "Žene kao vakiflije u ranom dobu osmanske Bosn"", *Pregled*, 3–4, 61–80.

Gadžo-Kasumović, Azra (2011). "Prijevod vakufname Muhammeda Fadil-paše Šerifovića", *Glasnik Islamske zajednice*, 7–8, 698–720.

Hadžijahić, Muhamed (1982). "Badžijanije u Sarajevu i Tuzli", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 5, 7–8, 109–134.

Hasandedić, Hivzija (1983). "Hercegovački vakufi i vakifi", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 6, 9–10, 29–74.

Hodžić, Muamer (2026). *Sarajevo u 17. stoljeću*. Sarajevo: Orijentalni institut.

*Hronika Muhameda Enverija Kadića 1363–1928*. Türk Tarih Kurumu – Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi.

(2000). *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*. Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka

Kemura, Sejfuddin (1913). *Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe*. Sarajevo.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine. *Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine o proglašenju Zbirke rukopisa Ferhat-pašine biblioteke nacionalnim spomenikom*, br. 08.1-2.3-89/17-4, 26. april 2017. http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/uploads/odluke_hrv/Banja%20Luka_HR%20zbirka%20Ferhat%20pasine%20biblioteke.pdf.

Kreševljaković, Hamdija (1954). *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Naučno društvo BiH.

Lavić, Osman (2013). "Mustafa-paša Babić i njegova rukopisna ostavština", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 20, 34, 59–82.

Ljevaković, Sumeja (2026). "Vakufnama koja ispravlja zaboravljenu historiju bijeljinske Dašnica džamije". *IIN Preporod*, 1308/10, 32.

Mahić, Semra (2005). "Mekteb vakifa Hende Ahmed-age na Vratniku", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 13, 23–24, 229–256.

Mehmedović, Ahmed (2017). *Upravljanje vakufima u Bosni i Hercegovini 1947-2017*. Sarajevo: Vakufska direkcija i El-Kalem.

Mujezinović, Mehmed (1974). *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, I-II. Sarajevo: Veselin Masleša.

Handžić, Adem (2000). *Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine*. Sarajevo: Bošnjački institut Zürich, Orijentalni Institut, Monumenta Turcica.

Sadiković, Alija (1996). "Hadži Badže Kadun medresa u Tuzli". *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 10, 17–18, 357–368.

Zahirović, Nedim (2008). "Vakufnama Nefise-hatun iz Visokog". *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 15, 27–28, 135–144.

Zlatar, Behija (1996). *Zlatno doba Sarajeva (XVI stoljeće)*. Sarajevo: Svjetlost.

*Abstract*

## THE ROLE OF WOMEN WAQIFS IN THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF ISLAMIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sumeja Ljevaković-Subašić

This paper analyzes the contribution of women *waqifs* to the development of Islamic educational institutions in Bosnia and Herzegovina through the establishment, restoration, and financing of *madrasas* and *maktebs* from the Ottoman period through the mid-twentieth century. The research is based on an analysis of *waqfiyyas*, archival materials from the Gazi Husrev-beg Library, and relevant historiographical literature.

The paper is structured into two sections. The first examines the role of women *waqifs* in the establishment and financing of *madrasas*, while the second focuses on their contribution to the construction and financing of *sıbyan maktebs* and *makteb-i ibtidaiyas*.

The analysis demonstrates that, through the institution of waqf, women actively participated in the development of educational infrastructure in Bosnia and Herzegovina. In doing so, women *waqifs* made a significant contribution to the religious, educational, and social development of their local communities and the wider society.

*Keywords:* waqf, women *waqifs*, *madrasas*, *maktebs*, Bosnia and Herzegovina, Bosniak women

الملخص

## دور النساء الواقفات في تأسيس وتطوير المؤسسات التعليمية الإسلامية في البوسنة والهرسك

سمية ليفاكوفيتش – سوباشيتش

يقدم المقال تحليلا لإسهامات النساء الواقفات في تطوير المؤسسات التعليمية الإسلامية في البوسنة والهرسك من خلال تأسيس المدارس الدينية والمكتبات وتجديدها وتمويلها، منذ العصر العثماني وحتى منتصف القرن العشرين. ويستند البحث إلى تحليل حجج الوقف، والمواد الأرشيفية في مكتبة الغازي خسروبك، والمراجع التاريخية ذات الصلة.

ويتكون المقال من جزأين: يتناول الجزء الأول دور النساء الواقفات في إنشاء وتمويل المدارس الدينية، بينما يتناول الجزء الثاني إسهاماتهن في بناء وتمويل كتاتيب الصبيان والكتاتيب الابتدائية.

وقد أظهر التحليل أن النساء استخدمن مؤسسة الوقف ليشاركن بفعالية في بناء البنية التحتية التعليمية في البوسنة والهرسك، وبذلك قدمت النساء الواقفات إسهاما كبيرا في التنمية الدينية والتعليمية والاجتماعية في مجتمعاتهن المحلية والمجتمع بأسره.

الكلمات المفتاحية: الوقف، النساء الواقفات، المدارس الدينية، الكتاتيب، البوسنة والهرسك، النساء البوشناقيات.